

Yuval Noah
Harari

21 de lecții
pentru
secolul XXI

Traducere de Lucia Popovici

POLIROM
2018

Cuprins

Introducere	9
-----------------------	---

Partea I

PROVOCAREA TEHNOLOGICĂ

Capitolul 1. Deziluzionarea	
<i>Sfârșitul istoriei a fost amânat</i>	17
Capitolul 2. Munca	
<i>Când vei fi adult, e posibil să nu ai loc de muncă</i>	32
Capitolul 3. Libertatea	
<i>Big Data e cu ochii pe tine</i>	56
Capitolul 4. Egalitatea	
<i>Cei care stăpânesc datele stăpânesc viitorul</i>	83

Partea a II-a

PROVOCAREA POLITICĂ

Capitolul 5. Comunitatea	
<i>Oamenii au corpuri</i>	93
Capitolul 6. Civilizația	
<i>Există o singură civilizație în lume</i>	101
Capitolul 7. Naționalismul	
<i>Problemele globale au nevoie de soluții globale</i>	117
Capitolul 8. Religia	
<i>Acum Dumnezeu slujește națiunea</i>	133
Capitolul 9. Imigrația	
<i>Se poate ca unele culturi să fie mai bune decât altele</i>	144

Partea a III-a

DISPERAREA ȘI SPERANȚA

Capitolul 10. Terorismul	
<i>Nu te panica.</i>	163
Capitolul 11. Războiul	
<i>Nu subestima niciodată prostia omenească</i>	174
Capitolul 12. Smerenia	
<i>Nu ești buricul pământului.</i>	184
Capitolul 13. Dumnezeu	
<i>Nu lua numele Domnului în deșert</i>	199
Capitolul 14. Secularismul	
<i>Recunoaște-ți umbra.</i>	205

Partea a IV-a

ADEVĂRUL

Capitolul 15. Ignoranța	
<i>Știi mai puține decât crezi</i>	219
Capitolul 16. Dreptatea	
<i>E posibil ca singul dreptății pe care îl avem să fie înveclit</i>	225
Capitolul 17. Post-adevărul	
<i>Unele știri false persistă pentru totdeauna.</i>	233
Capitolul 18. Științifico-fantasticul	
<i>Viitorul nu este ceea ce vezi în filme</i>	247

Partea a V-a

FLEXIBILITATEA

Capitolul 19. Educația	
<i>Schimbarea este singura constantă.</i>	259
Capitolul 20. Sensul	
<i>Viața nu este o poveste</i>	269
Capitolul 21. Meditația	
<i>Doar observă</i>	307
<i>Mulțumiri</i>	317
<i>Note</i>	319
<i>Index</i>	353

Capitolul 3

Libertatea

Big Data e cu ochii pe tine

Povestea liberală prețuiește libertatea omului, considerând-o valoarea supremă. Ea susține că orice autoritate izvorăște în definitiv din liberul-arbitru al indivizilor, așa cum se manifestă acesta în sentimentele, dorințele și alegerile lor. În politică, liberalismul consideră că alegătorul știe cel mai bine. Prin urmare, susține alegerile democratice. În economie, liberalismul susține că clientul are întotdeauna dreptate. De aceea, glorifică principiile pieței libere. În chestiunile personale, liberalismul îi încurajează pe oameni să se asculte pe ei înșiși, să-și respecte propriile valori și să-și urmeze inima – atâta vreme cât nu încalcă libertățile altora. Această libertate personală este considerată sacră și inclusă în rândul drepturilor omului.

În discursul politic occidental, termenul „liberal” este folosit uneori azi într-un sens mult mai restrâns, partizan, denumindu-i pe cei ce sprijină anumite cauze, precum căsătoriile gay, controlul armelor și avortul. Totuși, majoritatea așa-numiților conservatori îmbrățișează la rândul lor viziunea liberală generală asupra lumii. Îndeosebi în Statele Unite, atât republicanii, cât și democrații ar trebui să mai ia din când în când câte o pauză de la disputele lor aprinse ca să-și aducă aminte că susțin cu toții valori fundamentale precum alegerile libere, independența justiției și drepturile omului.

În special, este extrem de important să ne amintim că eroi de dreapta precum Ronald Reagan și Margaret Thatcher au susținut cu tărie nu numai libertățile economice, ci și libertățile individuale. Într-un interviu celebru din 1987, Thatcher spunea că „nu există societate. Există [o] canava vie

de bărbați și femei... iar calitatea vieții noastre va depinde de cât de mult este dispus fiecare dintre noi să-și asume răspunderea pentru el însuși”¹.

Urmașii lui Thatcher din Partidul Conservator sunt întru totul de acord cu Partidul Laburist că autoritatea politică izvorăște din sentimentele, alegerile și liberul-arbitru ale votanților individuali. Astfel, atunci când Marea Britanie a trebuit să decidă dacă să părăsească sau nu UE, prim-ministrul David Cameron nu le-a cerut reginei Elisabeta a II-a, arhiepiscopului de Canterbury sau profesorilor de la Oxford și Cambridge să tranșeze chestiunea. Nu i-a întrebat nici măcar pe membrii Parlamentului. În schimb, a organizat un referendum prin care fiecare britanic a fost întrebat: „Ce simțiți cu privire la acest lucru?”.

Ați putea obiecta că oamenii au fost întrebați „Ce părere aveți?” și nu „Ce simțiți?”, dar aceasta este o confuzie frecventă. Referendumurile și alegerile au întotdeauna legătură cu *sentimentele* umane, și nu cu rațiunea omului. Dacă democrația ar fi o chestiune de proces decizional rațional, nu ar mai exista nici un motiv pentru care toți oamenii să aibă drepturi egale de vot – sau pur și simplu drept de vot. Există numeroase dovezi că unii oameni sunt mult mai bine informați și mai raționali decât alții, cu siguranță atunci când vine vorba de chestiuni economice și politice specifice². În urma votului pentru Brexit, distinsul biolog Richard Dawkins a protestat, spunând că majoritatea covârșitoare a publicului britanic – inclusiv el – nu ar fi trebuit să aibă drept de vot la referendum, deoarece îi lipseau cunoștințele necesare de economie și științe politice. „Ai putea la fel de bine să organizezi un plebiscit național ca să stabilești dacă algebra lui Einstein e corectă sau să-i lași pe pasageri să voteze pe ce pistă ar trebui să aterizeze pilotul.”³

Cu toate acestea, indiferent dacă acest lucru e bun sau rău, alegerile și referendumurile nu țin de ceea ce gândim, ci au de-a face cu ceea ce simțim. Iar când vine vorba de sentimente, Einstein și Dawkins nu sunt mai presus decât oricare altul. Democrația pleacă de la premisa că sentimentele umane reflectă un „liber-arbitru” misterios și profund, că acest „liber-arbitru” este sursa supremă a autorității și că, deși unii oameni sunt mai inteligenți decât alții, toți oamenii sunt liberi în egală măsură. La fel ca Einstein și Dawkins, o menajeră neștiutoare de carte are și ea liber-arbitru, așa că în ziua alegerilor sentimentele ei – reprezentate de votul său – contează la fel de mult ca ale oricui altcuiva.

Sentimentele nu îi ghidează doar pe alegători, ci și pe lideri. Cu ocazia referendumului din 2016 legat de Brexit, în fruntea campaniei în favoarea ieșirii din UE s-au aflat Boris Johnson și Michael Gove. După ce David Cameron a demisionat, Gove l-a susținut inițial pe Johnson pentru funcția de prim-ministru, însă chiar în ultima clipă Gove a declarat că Johnson nu era potrivit pentru această poziție și și-a anunțat intenția de a candida el însuși la postul de premier. Manevra lui Gove, care a spulberat șansele lui Johnson, a fost considerată un asasinat politic machiavelic⁴. Dar Gove și-a apărut acțiunile făcând apel la sentimentele sale și explicând că „în viața mea politică mi-am pus la fiecare pas o singură întrebare: «Ce e bine de făcut? Ce îți spune inima?»”⁵. Iată de ce, afirmă Gove, a luptat din răputeri pentru Brexit și s-a simțit nevoit să-l injunghie pe la spate pe aliatul său de odinioară, Boris Johnson, și să candideze el însuși pentru funcția de mascul alfa – fiindcă așa i-a spus lui inima să facă.

Această încredere în vocea inimii s-ar putea dovedi a fi călcâiul lui Ahile pentru democrația liberală. Întrucât, odată ce cineva (în Beijing sau în San Francisco) va dobândi capacitatea tehnologică de a descifra și a manipula inima omului, politica democratică va deveni un spectacol emoțional cu marionete.

Ascultă algoritmul

Credința liberală în sentimentele și alegerile libere ale indivizilor nu este nici naturală, nici foarte veche. Oamenii au crezut vreme de mii de ani că autoritatea decurge mai curând din legile divine decât din inima umană și că, prin urmare, ar trebui să sanctificăm cuvântul lui Dumnezeu, și nu libertatea omului. Abia în ultimele câteva secole oamenii în carne și oase au luat locul zeităților celeste ca sursă a autorității.

În curând autoritatea s-ar putea deplasa din nou – de la oameni la algoritmi. La fel cum autoritatea divină era legitimată de mitologiile religioase, iar autoritatea umană era justificată de povestea liberală, viitoarea revoluție tehnologică ar putea consfinți autoritatea algoritmilor Big Data, subminând însăși ideea de libertate individuală.

După cum precizam în capitolul anterior, observațiile științifice cu privire la modul în care funcționează creierul și corpul nostru sugerează

că sentimentele noastre nu constituie o calitate spirituală tipic umană și că nu reflectă nici un fel de „liber-arbitru”. Mai curând, sentimentele sunt mecanisme biochimice pe care toate mamiferele și păsările le folosesc pentru a calcula rapid probabilitățile de supraviețuire și reproducere. Sentimentele nu se bazează pe intuiție, inspirație sau libertate, ci pe calcul.

Atunci când o maimuță, un șoarece sau un om vede un șarpe, apare frica, deoarece milioane de neuroni din creier calculează cu rapiditate datele relevante și conchid că probabilitatea morții este mare. Senzațiile de atracție sexuală apar atunci când alți algoritmi biochimici calculează că un individ din apropiere prezintă o probabilitate ridicată de împerechere reușită, de relaționare socială sau de a atinge alt obiectiv dorit. Sentimentele morale precum indignarea, vinovăția sau iertarea se datorează unor mecanisme neurale care au evoluat pentru a facilita cooperarea în grupuri. Toți acești algoritmi biochimici au fost perfecționați de-a lungul a milioane de ani de evoluție. Dacă sentimentele vreunui strămoș îndepărtat făceau o greșeală, genele care modelau aceste sentimente nu se transmiteau generației următoare. Așadar, sentimentele nu sunt opusul rațiunii, ci întru-chipează rațiunea evolutivă.

Nu ne dăm seama de obicei că sentimentele sunt de fapt calcule, deoarece procesul rapid de calcul are loc cu mult sub pragul nostru de conștientizare. Nu simțim cum milioanele de neuroni din creier calculează probabilități de supraviețuire și reproducere, așa încât credem în mod greșit că frica noastră de șerpi, alegerea partenerilor noștri sexuali sau opiniile noastre despre Uniunea Europeană sunt rezultatul unui misterios „liber-arbitru”.

Cu toate acestea, deși liberalismul greșește crezând că sentimentele noastre reflectă un liber-arbitru, până astăzi să te bazezi pe sentimente însemna încă să dai dovadă de simț practic. Pentru că, deși sentimentele noastre nu aveau nimic magic sau liber, ele reprezentau cea mai bună metodă din univers de a decide ce să studiezi, cu cine să te căsătorești și cu ce partid să votezi. Și nici un sistem exterior nu putea spera să-mi înțeleagă sentimentele mai bine decât mine. Chiar dacă Inchiziția spaniolă sau KGB-ul sovietic mă spiona minut de minut și zi de zi, lor le lipseau cunoștințele biologice și puterea de calcul necesare pentru a descifra procesele biochimice care îmi modelau dorințele și alegerile. Din motive

practice, era convenabil să susțin că am liber-arbitru, deoarece voința mea era modelată mai ales de interacțiunea unor forțe interioare, pe care nimeni nu le putea vedea din exterior. Mă puteam bucura de iluzia că îmi controlez lumea interioară secretă, iar cei din afară nu puteau înțelege niciodată cu adevărat ce se petrece înăuntrul meu și cum iau decizii.

Drept urmare, liberalismul avea dreptate să-i îndemne pe oameni să-și asculte mai curând inima decât dispozițiile unui preot sau ale unui aparatcic. Cu toate acestea, algoritmi informatici v-ar putea îndruma în curând mai bine decât sentimentele umane. Cum Inchiziția spaniolă și KGB-ul sunt înlocuite de motoarele de căutare Google și Baidu, „liberul-arbitru” va fi demascată cel mai probabil ca un mit, iar liberalismul și-ar putea pierde avantajele practice.

Căci acum ne aflăm la confluența a două revoluții imense. Pe de o parte, biologii descifrează misterele corpului uman și în special ale creierului și sentimentelor umane. În același timp, informaticienii ne oferă o putere de procesare a datelor fără precedent. Atunci când revoluția biotehnologică va fuziona cu revoluția tehnologiei informației, va produce algoritmi Big Data capabili să-mi monitorizeze și să-mi înțeleagă sentimentele mult mai bine decât mine, iar autoritatea va trece probabil de la oameni la computere. Cel mai probabil, iluzia mea de liber-arbitru se va dezintegra, dat fiind că zi de zi am de-a face cu instituții, corporații și agenții guvernamentale care înțeleg și manipulează ceea ce până acum fusese lumea mea interioară inaccesibilă.

Acest lucru se întâmplă deja în domeniul medical. Cele mai importante decizii medicale din viața noastră nu au la bază stările noastre de rău sau de bine și nici măcar prognosticurile informate ale medicului nostru, ci calculele computerelor care ne înțeleg corpul mult mai bine decât noi. În decurs de câteva decenii, algoritmi Big Data informați de un șir constant de date biometrice ne-ar putea monitoriza non-stop starea de sănătate. Ar putea detecta gripa, cancerul sau boala Alzheimer în fază incipientă, cu mult înainte ca noi să simțim că e ceva în neregulă. Apoi ne-ar putea recomanda tratamentele, dietele și regimurile zilnice adecvate, personalizate și adaptate fizicului, ADN-ului și personalității noastre unice.

Oamenii se vor bucura de cele mai bune servicii medicale din istorie, dar tocmai din acest motiv probabil că vor fi mereu bolnavi. Există întotdeauna

ceva în neregulă undeva în corp. Există întotdeauna ceva care poate fi îmbunătățit. În trecut, te simțeai perfect sănătos atât timp cât nu aveai dureri sau nu sufereai de o dizabilitate evidentă – de pildă, șchiopătat. Dar în 2050, grație senzorilor biometrici și algoritmilor Big Data, e posibil ca bolile să fie diagnosticate și tratate cu mult înainte să provoace dureri sau să ducă la dizabilități. Drept urmare, vei constata în permanență că suferi de o anumită „afecțiune medicală” și că urmezi cutare recomandare algoritmică. Dacă refuzi, e posibil să-ți pierzi asigurarea medicală sau să fii concediat de șef – de ce să plătească ei pentru îndărătnicia ta?

Una e să fumezi în continuare în ciuda statisticilor generale care asociază fumatul cu cancerul pulmonar. Dar e cu totul altceva să fumezi în continuare în ciuda unui avertisment concret din partea unui senzor biometric care tocmai a detectat 17 celule canceroase în partea superioară a plămânului tău stâng. Iar dacă ești dispus să sfidezi senzorul, ce vei face atunci când acesta va transmite avertismentul agenției tale de asigurări, managerului tău și mamei tale?

Cine va avea timp și energie să facă față tuturor acestor boli? Cel mai probabil, ne am putea instrui pur și simplu algoritmul responsabil de sănătate să se ocupe de majoritatea acestor probleme așa cum crede de cuviință. Cel mult, va trimite periodic update-uri pe smartphone-urile noastre, spunându-ne că „17 celule canceroase au fost detectate și distruse”. Poate că ipohondrii vor citi cu grijă aceste update-uri, dar cei mai mulți dintre noi le vor ignora, la fel cum ignorăm notificările acelea antivirus enervante pe computere.

Drama luării deciziilor

Ceea ce începe deja să se întâmple în medicină se va petrece, cel mai probabil, în tot mai multe domenii. Invenția-cheie este senzorul biometric, pe care oamenii îl pot purta pe sau în corp și care convertește procesele biologice în informații electronice pe care computerele le pot stoca și analiza. Cu suficiente date biometrice și suficientă putere de calcul, sistemele externe de procesare a datelor îți pot descifra toate dorințele, deciziile și opiniile. Pot ști exact cine ești.